

Halverwege de toekomst

Welke van de vroegere cultuurscenario's
ontvouwen zich?

Waarheen beweegt het culturele veld zich?
En welke in het oog springende veranderingen
doen zich daarbij op onderdelen voor?
We blikken terug op twee scenario's uit het
verleden om daar antwoord op te krijgen.

In dit nummer van *Boekman* en in de Cultuurindex Nederland zijn tal van onderzoeksresultaten bijeengebracht. De index is tussen 2005 en 2013 met vijf punten gestegen (105). De pijlers Capaciteit (105) en vooral Concurrentie (119) gaven over die jaren een stijging te zien, de pijler Geldstromen slook (94) en de pijler Participatie is na een eerdere lichte stijging weer zo goed als terug op het aanvangsniveau (101).

Hoe informatief ook, deze bundeling van informatie heeft per definitie het karakter van een achteruitkijkspiegel. Of in het beste geval, als de gegevens steeds geactualiseerd zijn, van een up-to-date thermometer. Vooruitkijken kan echter nog niet, al is op basis van dominante trends soms wel een vooruitblik op korte termijn mogelijk. Maar altijd dringt zich dan de vraag op hoe aannemelijk het is dat huidige trends zullen

aanhouden, en omgekeerd, of zich geen veranderingen zullen voordoen waar nu sprake is van stabiliteit.

Voor een vooruitblik op langere termijn volstaan trendextrapolaties al helemaal niet. Dan is het beter te werken met scenario's: denk-oefeningen over mogelijke toekomst. Strikt genomen zijn dat geen voorspellingen. In het beste geval zijn het eyeopeners voor wat er op langere termijn zou kunnen gebeuren. Het heeft daarom geen zin om eerder ontwikkelde scenario's later streng op hun waarheidsgehalte te toetsen. Wel is het verleidelijk en informatief om te bezien welk scenario de werkelijkheid het dichtst blijkt te benaderen. Hier kijken we met die blik terug naar twee vroegere scenario-studies.

Treffende voorspelling

In 1983 beschreef de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) hoe het culturele veld eruit zou zien wanneer de overheid zich daaruit terug zou trekken: 'Het is lang niet gezegd dat [dit] het einde van [culturele] instellingen zou betekenen. De gerichtheid van de producenten op het publiek zal ongetwijfeld toenemen. Voor de subsidiestromen van de overheid zullen andere vormen van ondersteuning in de plaats komen, zoals donatie, sponsoring en particuliere fondsen. Bovendien is een verhoging van de toegangsprijzen door de bezoekers wel op te brengen. [...] Er zijn twee terreinen waar overheidszorg op zijn plaats is: het kunstonderwijs en het beschermen van kunstproducten uit het verleden' (WRR 1983, 259). Treffender is het recente cultuurbeleid met een groter beroep op eigen verantwoordelijkheid van sector en burgers nauwelijks te schetsen (zie Hamersveld 2015).

Deed de WRR daarmee een accurate voorspelling? Neen, want behalve dit liberale toekomstbeeld schetste men ook een christendemocratische en een sociaaldemocratische toekomst, die op dit moment juist geen opgeld doen. Wel leert die WRR-studie van ruim drie decennia geleden dat bij doordenking van de consequenties van de liberale tijdgeest de huidige cultuurpolitieke wind geen verrassing hoeft te zijn. De voor de cultuurindex bijeengebrachte gegevens bevatten geen informatie over politieke klimaatveranderingen, wel over

de gevolgen ervan in de vorm van bezuinigingen (zie Hamersveld 2015). Verder betreffen die gegevens uitsluitend het reilen en zeilen van de cultuursector zelf, zoals bijvoorbeeld de culturele belangstelling van de bevolking.

Nieuw evenwicht

In 2000 publiceerden wij over de toekomst van die belangstelling onze scenariostudie *Cultuur tussen competentie en competitie*, een gezamenlijke publicatie van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) en de Boekmanstichting (Broek et al. 2000). In de voetsporen van Wim Knulst, onze leermeester bij het SCP, constateerden we dat de stijging van het opleidingsniveau niet gepaard ging met een navenant stijgende belangstelling voor cultuur. Dit is opmerkelijk, omdat het welhaast een wetmatigheid is dat men meer culturele interesse heeft naarmate men hoger opgeleid is. Kennelijk was er een tegenkracht, om precies te zijn de toegenomen competitie van het groeiend aanbod vrijetijdsactiviteiten. Deze viel samen met de erosie van het voetstuk waarop cultuur stond, waardoor cultuur naar het niveau van andere vormen van vrijetijdsbesteding zakte en daar de concurrentie mee aan moest gaan. De toekomstige culturele belangstelling zagen we als een nieuw evenwicht in die spanning tussen competentie en competitie.

We werkten destijds de contouren uit van drie mogelijke nieuwe evenwichten. Een toekomst waarin competitie de bovenhand krijgt en de culturele belangstelling afneemt beschreven we als marginalisering van cultuur. Daarnaast schetsten we een toekomst van consolidering, waarin het evenwicht tussen competentie en competitie niet wezenlijk anders was. Door zich maximaal in te spannen zou de culturele sector de interesse voor cultuur van een omnivoor publiek op peil weten te houden. Tot slot zagen we als optie een toekomst waarin meer competentie de doorslag gaf, met een grotere belangstelling voor cultuur als gevolg. We noemden dit herwaardering, waar opwaardering wellicht een duidelijker term geweest was. Herwaardering is neutraal en kan net zo goed duiden op minder als op meer waardering. Zo was intussen in de politiek sprake van een herwaardering van cultuur in de zin van minder waardering, althans, van een breed gedragen vermindering van de overheidsrol in de →

financiële ondersteuning van cultuur (Broek 2012).

Marginalisering, consolidering of herwaardering?

Wat is anno 2015, dus halverwege het jaar 2000 waarin we schreven en het jaar 2030 waarover we schreven, de balans wat betreft culturele belangstelling van de bevolking? Duiden de ontwikkelingen in de voor de cultuurindex verzamelde gegevens op marginalisering, consolidering of herwaardering? Alvorens die vraag te beantwoorden dient eerst opgemerkt dat de update van de index betrekking heeft op 2013, zodat het tussentijdse ijkpunt eigenlijk nog net niet halverwege 2000 en 2030 ligt. Voorts heeft de index niet 2000 maar 2005 als beginpunt en bestrijken de gegevens dus een kortere periode. Tot slot gingen onze scenario's over culturele belangstelling en omvat de index veel meer gegevens, die dus niet allemaal direct aan onze scenario's te relateren zijn. Met dit in het achterhoofd gaan we na hoe feitelijke ontwikkelingen zich tot onze scenario's verhouden.

De pijler Participatie heeft veruit de meeste raakvlakken met onze scenario's. Die pijler staat na een lichte stijging tot 2011 (104) in 2013 weer nagenoeg op het niveau van 2005 (101). Ogen-schijnlijk duidt dit er ondubbelzinnig op dat zich het consolideringsschema ontrolt. Een nadere blik op de samenstellende delen van die pijler (Bezoek, Beoefening, Consumptie en Draagvlak) geeft meer differentiatie te zien. De kernindicator Bezoek raakt aan het hart van onze scenario's. De score 104 van die kernindicator anno 2013 duidt overwegend op consolidering (met lichte groei zelfs) in de publieke belangstelling voor cultuur. Die consolidering is met name te danken aan een grotere toeloop naar musea en vooral bioscopen, terwijl het bezoek aan podia, en bovenal dat aan vrije producties op die podia, juist krimp te zien gaf.

De pijler Participatie heeft veruit de meeste raakvlakken met onze scenario's

Het digitale tijdperk

In twee andere opzichten, minder centraal in onze scenario's, heeft de pijler Participatie flinke veren moeten laten. De aankoop van cultuurproducten als muziekalbums, films en boeken liep sterk terug. Dit hoeft echter niet per se op een verminderde publieke belangstelling te duiden. Het digitale tijdperk bracht andere consumptiepatronen met zich mee, waarin (deels illegale) toegang belangrijker werd dan bezit. Deze verschuiving manifesteert zich het duidelijkst in de muzieksector, waar streaming-diensten als Spotify en Deezer inmiddels de verkoop van fysieke geluidsdragers hebben ingehaald, zoals André Nuchelmans en Heleen Tersteeg in hun bijdrage tonen. Deze nieuwe consumptievormen zetten weliswaar de bestaande verdienmodellen zwaar onder druk, maar dit staat niet gelijk aan een verminderde publieke belangstelling voor cultuurproducten. Wel direct aan culturele belangstelling gerelateerd, al stond het in onze scenario's niet zo op de voorgrond, is amateurkunstbeoefening. Die vorm van culturele interesse geeft over de jaren 2005-2013 een flinke daling te zien, een daling die zich al royaal voor de bezuinigingen op die sector begon af te tekenen. Peter van der Zant en Koen van Eijck laten in deze *Boekman* zien hoe de verschraling in de amateurkunstbeoefening een belemmering vormt voor talentontwikkeling. Binnen de pijler Participatie staat daar een stevige plus van de indicator Draagvlak tegenover. Het aantal vrijwilligers, gerekend in fte, is tussen 2005 en 2013 fors gestegen, met name in de musea, podiumkunsten en openbare bibliotheken. In diezelfde periode steeg het aantal werknemers in musea slechts licht, maar het daalde in de podiumkunsten en openbare bibliotheken, toont Dimitri Lahaut aan (zie ook Lahaut 2015). Maar zoals in het inleidende hoofdstuk benoemd is juist deze indicator met wat vraagtekens omgeven. Hoe dan ook, die stond destijds niet centraal in onze scenario's.

Consolidering

De scenario's van destijds wordt het meeste recht gedaan door ze naast de gegevens over bezoek te leggen. Dan vertonen de ontwikkelingen het meeste verwantschap met ons scenario van consolidering. Daarbinnen toont het bezoek aan musea en bioscopen tekenen van

herwaardering in de zin van oplevende belangstelling, waar elders veeleer van enige marginalisering sprake was. Hadden musea en bioscopen domweg de wind in de zeilen, waar men in andere sectoren de wind tegen had? Of speelde men in die sectoren met meer succes in op veranderende publiekswensen dan podia en bibliotheken? In het consolideringscenario gingen we ervan uit dat culturele instellingen zich fors moesten inspannen om een gelijkblijvende publieke belangstelling van een omni-voor publiek uit het vuur te slepen, met in het oog springende gebouwen en andere productinnovaties. Spectaculaire renovaties van musea en nieuwbouw van bioscopen (multiplexen) lijken vruchten af te werpen. Opvallende nieuwbouw van enkele bibliotheken (en eerder van podia) zorgde daar echter niet voor een dergelijk succes. Een vergelijking van de minnen en de plussen achter het gemiddelde beeld van consolidering van bezoek geeft aan dat continuering van consolidering niet bij voorbaat een gegeven is. ●

Literatuur

- Broek, A. van den (2012) 'Cultuur tussen consumentensoevereiniteit en collectieve verantwoordelijkheid'. In: *Sociaal en Cultureel Rapport 2012*, 231-253.
- Broek, A. van den en J. de Haan (2000) *Cultuur tussen competentie en competitie: contouren van het cultuurbereik in 2010*. Amsterdam/Den Haag: Boekmanstudies/Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Hamersveld, I. van (hoofdred.) (2015) 'Wie geeft er aan cultuur?' *Boekman*, jrg. 27, nr. 103.
- Lahaut, D. (2015) 'Vrijwilligers in de cultuursector in opmars'. *Boekman*, jrg. 27, nr. 103, 44-47.
- WRR (1983) *Beleidsgerichte toekomstverkenning: deel 2: een verruiming van perspectief*. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.